

Diyarbakir mollası, daha sonra **mahreç*** pâyesini alarak Şubat 1861'de Şam mol-lası oldu. Ardından Mekke-i Mükerre-me pâyesini elde etti. Ağustos 1866'da as-keri **kassâm***lık görevine getirildi ve il-mî rütbesi İstanbul pâyesine yükseltildi. Nisan 1876'da bilfiil İstanbul kadısı oldu. Bundan sonra Anadolu kazasker-liği pâyesini kazanarak Emvâl-i Eytâm Dairesi reisliğine tayin edildi. Temmuz 1878'de Tedkîkât-ı Şer'iyye ve İntihâb-ı Hükâm meclisleri reisi oldu. 13 Şevval 1299'da (28 Ağustos 1882) İstanbul'da vefat etti. Fatih'te babasının yanına def-nedildi.

Ahmed Hâlid Efendi'nin *Mecelle*'nin altı, yedi ve sekizinci kitaplarında "kas-sâm-ı askerî", dokuz-on dördüncü ki-taplarında "Tedkîkât-ı Şer'iyye Meclisi âzası", on beş ve on altıncı kitaplarında da "Dârülhilâfe kadısı" unvanıyla mührü vardır. Bize kadar intikal etmiş müstakil eserleri bulunmamakla beraber âlim, aynı zamanda müdebbir ve vakur bir zat olduğu kaynaklarda belirtilmektedir.

BİBLİYOGRAFYA:

Mecelle-i Ahkâm-ı Adliyye, İstanbul 1308; *Sicill-i Osmânî*, II, 268; *İlmiyye Salnâmesi*, s. 615; Ebû'l-Ulâ Mardin, *Medenî Hukuk Cephe-sinden Ahmed Cevdet Paşa*, İstanbul 1946, s. 164-165.

HULÛSİ YAVUZ

AHMED b. HÂLİD en-NÂSİRİ

(bk. SELÂVİ).

AHMED HAMDİ, Serbestzâde

(1864-1939)

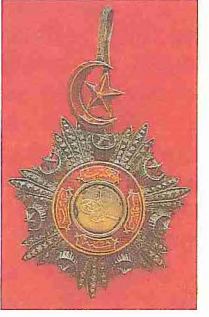
Son devir tefsir âlimi ve şair.

İskilip Ulaştepe mahallesinde doğdu. Babası Serbestzâde Hasan Efendi'dir. İlk öğrenimine İskilip Hacı Nuh Mekte-bi'nde başladı. Rüşdiyeyi de aynı yerde

Serbestzâde
Ahmed
Hamdi

Ahmed
Hamdi'ye
Sultan
II. Abdülhamid
tarafından
hediye edilen
yazı takımı ile
Üçüncü
rütbeden
aldığı
Mecidî
nişanı
(Süreyya Serbest
özel koleksiyonu)

bitirdi. Daha sonra İskilip Tabakhane Medresesi'ne devam etti. Bundan son-ra ki öğrenimini Kastamonu'da sürdür-dü. Hocası Ballıklızzâde Ahmed Mâhir Efendi'den icâzet aldı.

İlk resmî görevi İskilip belediyesi me-murluğudur. Daha sonra Kastamonu, İskilip, Araç ve Taşköprü'de âşâr* me-murluğu yaptı. 1890-1891 yılları arasın-da Safranbolu ve Tosya'da mal müdürü, 1895'te de Bolu ve çevresinde belediye müfettişi olarak çalıştı. Bundan sonra sırasıyla Boyabat mal müdürlüğü, Hak-kârî ve Van muhasebe müdürlüğü görevlerini yürüttü. Bir ara Manastır vil-âyeti muhasebeciliği ve İşkodra vilâyeti defterdarlığı yaptı. 1906 yılında Trab-zon defterdarlığına tayin edildi. Bu görevi yürütürken bir süre valiliğe de vekâlet etti. Bu vekâlet sırasında Trab-zon Serasi Matbaası'nda Mansur Bey-rütî mahlasıyla neşrettiği *Hicivnâme*, dönemin bazı ileri gelenlerini rahatsız edince, kendisini teftişe gidenleri ze-hirli kahve içirerek öldürdüğü rivayet edilen Hicaz valisini teftiş etmek üzere oraya gönderildi. Daha önce bu rivayeti duyan ve Hicaz'a niçin gönderildiğini bi-len Ahmed Hamdi Efendi, vali ile iyi münasebetler kurarak görevini tamamladı. Hicaz dönüşünde Konya defterdar-lığına tayin edildi (1907). Bu görevde iken emekliye ayrılarak memleketi olan İskilip'e döndü. Emekliliği sırasında bir müddet Süleymaniye ve Fâtiş medre-selerinde tefsir ve fıkıh dersleri okut-tu. İstiklâl Savaşı sırasında tekrar me-muriyet hayatına döndü ve Ganâim-i Harbiyye Komisyonu reisliğine tayin edil-di. Savaştan sonra Konya Tasfiye Komis-yonu reisliğine getirilen Ahmed Ham-di Efendi, maliye teftiş grup başkanı sıfatıyla Gümüşhane'de görev yapar-ken yaş haddinden ikinci defa emekli oldu (1926).

2 Mayıs 1939'da İskilip'te vefat etti. Memuriyetindeki başarılı çalışmaları dolayısıyla Osmanlı döneminde kendisi-

ne üçüncü rütbeden Mecidî nişanı veril-miş (1907) ve Sultan II. Abdülhamid'in özel iltifatlarına mazhar olmuştur. Ah-med Hamdi Efendi aynı zamanda şair-di. Hamdî, Mansur Beyrütî mahlasıyla şiirler yazmış ve şiirlerini bir divanda toplamıştır. Bazı şiirleri ise 1935 yılında *Çorum Gazetesi*'nde yayımlanmıştır. Arapça, Farsça ve Fransızca bilen Ahmed Hamdi Efendi, tefsir ve edebiyat sahasındaki çalışmalarıyla tanınmıştır.

Eserleri. 1. *Tercümân-ı Kur'ân Tef-sîru Kâdi Beyzâvî*. Beyzâvî tefsirinin şerh ve tercümesi mahiyetinde yedi ciltten oluşan ve oğlu Süreyya Serbest'in özel kütüphanesinde yazma halinde bulunan bu eserin ilk üç cildi (En'âm sûresi'nin sonuna kadar) temiz çekilmiş, diğer ciltleri ise müsvedde halindedir. Eserin sonunda müellifin oto-biyografisi de yer almaktadır. 2. *İlm-i Kelâmdan Akâid-i Adudiyye Şerhi Celâl Tercümesi*. Adudüddin el-İcî'nin el-*'Akkâ'id*'inin metnine Celâleddin ed-Devvânî tarafından yapılmış şerhin ter-cümesi olan bu eser, Fetvahane'de bir komisyon tarafından tetkik ettirildikten sonra yayımlanmıştır (Trabzon 1310). 3. *Divân-ı Ahmed Hamdi*. Mansûr Bey-rütî mahlasıyla yazıp neşrettiği (Trab-zon 1906) *Hicivnâmesi* ile birlikte sek-sen dört varaktan oluşan bu divanın yazma nüshası müellifin özel kütüp-hanesinde bulunmaktadır. 4. *Diplomasi-den Hikmet-i Siyâsiyye* (İstanbul 1328). Edep Matbaası'nda yayımlanan bu eser 341 sayfadır. 5. *Seyahatnâme-i Ahmed Hamdi*. Seyahat hâtıralarını, yolculukla-rı sırasında başından geçen olayları anlattığı bu eser de özel kütüphanesin-de yazma halinde mevcuttur. 6. *Şerhu duâyı ricâli'l-gayb*. Yetmiş üç risâlede meydana gelen 166 varaklık bir mecmuadır. 7. *el-Kevâkibü'd-dürriyye fi usûli'l-cifriyye*. Cifr ilmine dair olan bu eser de yazma halinde özel kütüp-hanesindedir.

Müellifin özel kütüphanesinde yazma nüshaları bulunan diğer eserleri ise şun-

lardır: *Rehber-i Vüsûl ilâ ilmi'l-usûl; Amelî ve Nazarî Ta'lîm-i Lisân-ı Arabî; İlm-i Âdâbdan Mir'ât-ı Münâzara; Mutavvel Üzerine Ta'likât; İnsan Öldükten Sonraki Ahvâline Dâir Tetkîkât-ı Felsefiyye.*

BİBLİYOGRAFYA :

Serbestzâde Ahmed Hamdi Efendi'nin *Sicil Özeti*, Mâliye Nezâreti Memurîn ve Levâzım Müdüriyeti, 6 Haziran 1328 tarihli dosya, nr. 1242; Özege, *Katalog*, II, 705; *Çorum Gazetesi*, XIII/750, Çorum 1935, s. 2 (ayrıca oğlu emekli kaymakam Süreyya Serbest'ten alınan sıfahî bilgilerden faydalanılmıştır).

KÂMİL ŞAHİN

AHMED HAN, Seyyid

(سید احمد خان)

(1817-1898)

Hindistanlı

tanınmış fikir adamı ve yazar.

17 Ekim 1817'de Delhi'de doğdu. Babası Seyyid Muhammed Müttakî Han'dır. Ataları, Şah Cihan devrinde Herat'tan Hindistan'a gelip yerleşmiş ve burada çeşitli devlet hizmetlerinde görev almışlardır. Neseplerinin Hz. Hüseyin vasıtası ile Hz. Peygamber'e ulaştığı yolundaki iddiadan dolayı aile fertleri "seyyid" unvanını taşımaktadır. Ahmed Han, ilk tahsilini annesinin nezaretinde geleneklere uygun olarak tamamladı. Daha sonra Farsça, Arapça, matematik ve geometri öğrenimi gördü; şiir ve edebiyatla ilgilendi; bu arada devrin önde gelen edipleriyle yakın ilişki kurdu. 1838 yılında babası Müttakî Han'ın ölümü üzerine hayatını kazanmak için çalışmak zorunda kaldı ve Delhi Ceza Mahkemesi zabıt kâtipliğine tayin edildi. Burada hâkim olan amcası Halîlullah'ın yanında meslekî bilgisini ilerletti. Bu sırada açılan hâkimlik imtihanını kazanarak 1841'de Manîpûr'a stajyer hâkim oldu. Bir yıl sonra Fetihpûr Sikri'ye ve 1846'da Delhi'ye gönderildi. Delhi'de kaldığı dokuz yıl zarfında, resmî görevi yanında bir taraftan da kitap ve risâleler yazarak büyük bir şöhrete kavuştu. 1855 yılında daha yüksek bir hâkimlik derecesi olan "sadr-ı emîn" unvanı ile Bicnor'a tayin edildi.

1857 yılında İngilizler'e karşı başlatılan ve Hint tarihine "sipahi ayaklanması" olarak geçen hareket sırasında Bicnor'da bulunan Ahmed Han, tamamen İngilizler'e bağlı kaldı. Bicnor'daki birçok kadın ve erkek İngiliz'i Meerut'a

göndermek suretiyle hayatlarını kurtardı. Bu hareketi İngilizler tarafından takdirle karşılanarak kendisine "Star of India" (Hint yıldızı) nişanının Companion rütbesi verildi. Daha sonra intikam almak için mukabil harekete geçen İngiliz askerlerine karşı, bu defa mâsum halkın kurtarılmasında büyük hizmetleri oldu. Hareketten sonra kendisine, hizmetlerine karşılık olmak üzere, yerlilerden müsadere edilen ve yıllık on beş bin İngiliz lirası gelir getiren bir mülk bağışlandıysa da kabul etmedi. 1857'den sonra Murâdâbâd'da daha üst bir derece olan "sadr's-sadr" unvanı ile hâkimlik görevine devam etti. Burada müslümanların sosyal hayat ve eğitimle ilgili problemlerini dile getiren bazı yazı ve broşürler yayımladı. *Loyal Mohammadan of India* ve *Esbâb-ı Beğavât-ı Hind* adlı eserlerini bu sırada yazdı. İkinci eser Hindistan'da sıkıyönetim uygulandığı sırada neşredilmiş olup Hindistan halkının devlet kademelerinde temsil edilmediği yönünde birçok tenkitler ihtiva etmektedir. 1859'da eşini kaybeden Ahmed Han, aynı yıl Murâdâbâd'dan Gâzîpûr'a ve 1864 yılında Aligarh'a giderek hâkimlik görevini sürdürdü. Burada da müslümanların eğitim düzeyinin mutlaka yükseltilmesi gerektiği üzerinde önemle durdu.

Ahmed Han, 1869 yılında oğulları Hâmid ve Mahmud'la birlikte İngiltere'ye gitti. On yedi ay müddetle meslekî tetkiklerle birlikte İngiliz üniversite teşkilâtını da inceledi. Özellikle Kraliçe Victoria'dan ve İngiliz devlet adamlarından büyük ilgi gördü. Hindistan'a dönüşünde *Tehzîbü'l-ahlâk* adıyla aylık bir gazete çıkararak müslümanları Batı kültürüne ve İngiliz hükûmetine ısındırarak için çaba gösterdi; din ile dünya işlerinin birbirinden ayrılması ve dinin her işe karıştırılmaması gerektiğini savundu. 24 Mayıs 1875'te, Kraliçe Victo-

Seyyid
Ahmed Han

ria'nın doğum yıldönümünde, en büyük eseri sayılan Aligarh'taki Mohammadan Anglo-Oriental College'i kurdu. 1876'da mesaisini tamamen okula vermek istediği için hâkimlik görevini bıraktı ve Aligarh'a yerleşti. 1877'de kraliyet nâibi Lord Lytton yeni kolej binasının temelini attı; 1878'de Cambridge ve Oxford örnek alınarak yüksek öğretim sınıfları açıldı. Bu kolej Ahmed Han'ın ölümünden sonra 1920 yılında üniversite haline getirildi. Hindistan'daki günümüz müslüman aydınlarının birçoğu Aligarh Koleji veya üniversitesinde yetişmiştir.

1878'den 1883'e kadar kraliyet nâibinin yasama meclisinde üye olan Ahmed Han, halkın direnişinden korkan birçok İngiliz memurun muhalefetine rağmen, bulaşıcı hastalıklara karşı mecburi aşılama kanununu kabul ettirdi. 1886'da, ülke müslümanlarını eğitim, öğretim ve siyaset alanlarında aydınlatmak amacıyla ve her yıl toplanmak üzere, The Mohammadan Educational Conference'ı (İslâm Eğitim Konferansı) başlattı. Aynı yıl Hint aydınları tarafından kurulan All-India National Congress'e karşı çıkarak müslümanların bu harekete karışmamaları için bütün gücüyle çalıştı. 1887'deki İslâm Eğitim Konferansı'nda Millî Kongre'yi şiddetle tenkit etti. Onun kanaatine göre müslümanlar, İngiliz hükûmetinin aleyhine olan Millî Kongre ile birlik oldukları takdirde İngilizler'in teveccühünü kaybedecekler ve bu kuruluşun istediği seçim tarzı getirilirse mağdur olacaklardır. Onun bu çabaları İngiliz hükûmetince büyük bir memnuniyetle karşılandı ve kendisine "Sir" ve "Knight Commander of the Star of India" (Hint yıldızı nişanının şövalye kumandanı) unvanı verildi. 1889'da Edinburg Üniversitesi tarafından fahri doktor unvanıyla taltif edildi. 27 Mart 1898 tarihinde Aligarh'ta öldü.

Dini ve Siyasî Görüşleri. İslâm'ın akılla uzlaştığını kabul eden Ahmed Han, XIX. yüzyıl Avrupa akılcılığı ve tabiat felsefesinin geniş ölçüde tesirinde kalmıştır. İnanç sistemlerini değerlendirirken "tabiata uyma" ilkesini kabul etmiş ve İslâm'ın bu ölçüye en çok uyan bir din olduğu sonucuna varmıştır. Akli en önemli standart sayarak İslâm'ı buna göre açıklarken radikal İslâmî yorumu canlandırmak yerine, Ortaçağ İslâm filozoflarının sudûr* görüşünü yoruma tâbi tutarak benimsemiş ve Allah'ı ilk sebep şeklinde ifade etmiştir. Ahmed Han,